

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

ГОРОБЕЦЬ СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 378:001.891

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ
ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ З ВИКОРИСТАННЯМ
КОМП'ЮТЕРНО ОРІЄНТОВАНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Житомир – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Левківський Михайло Васильович,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри педагогіки

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Спірін Олег Михайлович,
Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН,
заступник директора з наукової роботи;

кандидат педагогічних наук, доцент

Кадемія Майя Юхимівна,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла
Коцюбинського,
завідувач кафедри інноваційних та інформаційних технологій в
освіті.

Захист дисертації відбудеться « 17 » квітня 2012 р. о 13 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40.

Автореферат розісланий « 16 » березня 2012 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Яценко С. Л.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Перехід до нової парадигми суспільного розвитку, становлення постіндустріального суспільства, в якому ключову роль відіграють знання, неминуче призводить до необхідності поступової зміни системи освіти. Одним із важливих методологічних принципів, що визначає сучасну методологію оновлення змісту освіти, є компетентнісний підхід. У контексті світової та загальноєвропейської інтеграції щодо створення єдиного європейського освітнього простору, стандартизації європейської освіти на засадах Болонської декларації (1999 р.), до якої приєдналась і Україна, вдосконалення вищої освіти, зокрема економічної, передбачає орієнтацію на формування професійної компетентності як важливого аспекту в процесі підготовки фахівців будь-якої галузі людської діяльності.

Необхідність задоволення динамічно зростаючих вимог щодо рівня професійної компетентності фахівців економічного профілю, наближення системи вищої економічної освіти до світових стандартів потребує урізноманітнення форм і методів організації навчального процесу. У "Концепції вдосконалення освітнього процесу на економічних факультетах класичних університетів України в контексті Болонського процесу" зазначається, що класичні університети, які століттями формували традиції підготовки фахівців економічного профілю, нині повинні вирішувати складне завдання: поєднати багаторічні освітні традиції із новітніми технологіями викладання економічних дисциплін. До таких технологій, насамперед, належать комп'ютерно орієнтовані технології навчання.

Проблема компетентнісного підходу в освіті досліджується багатьма вченими (Б. Л. Вульфсон, І. О. Зимня, С. В. Лісова, О. В. Овчарук, Є. І. Огарьов, Дж. Равен, Г. К. Селевко, А. В. Хуторської, Є. В. Чуб та ін.). Різні аспекти професійної компетентності розглядали у своїх працях Є. С. Барбіна, С. Я. Батишев, О. В. Вознюк, О. А. Дубасенюк, Є. А. Іванченко, М. В. Левківський, В. І. Лозова, В. Т. Лозовецька, О. С. Марков та ін. Значний внесок у розвиток комп'ютерно орієнтованих технологій навчання, формулювання педагогічних завдань, які можуть бути вирішені за допомогою зазначених технологій, розробку теоретичних засад для створення комп'ютерно орієнтованих засобів навчання здійснили В. І. Гриценко, М. І. Жалдак, Ю. О. Жук, М. Ю. Кадемія, В. В. Лапінський, О. В. Соловов, Ю. В. Триус, М. І. Шут та ін. Навчально-виховні можливості комп'ютерно орієнтованих технологій навчання та практики їх використання досліджені, зокрема, у роботах В. П. Безпалька, В. Н. Лаврентьева, Ю. І. Машбиця, Н. В. Морзе, Н. Ф. Тализіної. У наш час зростає увага до використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі

підготовки фахівців економічного профілю, чому присвятили свої дисертаційні роботи Я. В. Галета, Н. Ю. Іщук, К. О. Кірей, Т. І. Коваль, М. Г. Коляда, Г. Т. Кравчук, Т. Б. Поясок, О. Г. Смілянець, Н. А. Хараджян, Т. В. Хоменко та інші вітчизняні науковці.

Незважаючи на вагомі результати досліджень останніх років, доводиться констатувати, що проблеми застосування комп'ютерно орієнтованих технологій навчання в процесі формування професійної компетентності майбутніх економістів у педагогічній теорії і практиці висвітлені недостатньо. Зокрема, поза увагою дослідників залишаються можливості використання педагогічного потенціалу когнітивної комп'ютерної графіки та навчальних комп'ютерних програм моделювання стану економічного об'єкту в професійній підготовці економістів.

Вивчення теоретичних і практичних аспектів професійної підготовки студентів економічних спеціальностей у ВНЗ дозволило виявити певні суперечності цього процесу, а саме між: соціальним замовленням на підготовку компетентних фахівців економічного профілю й недостатнім рівнем сформованості професійної компетентності у майбутніх економістів; високими темпами технічного прогресу у сфері інформаційно-комунікаційних технологій та необхідністю впровадження методичних підходів щодо застосування комп'ютерно орієнтованих технологій у ході підготовки фахівців економічного профілю; постійним зростанням обсягу і складності навчального матеріалу, потребою у його оновленні та обмеженими можливостями традиційної системи навчання студентів економічних спеціальностей; значним педагогічним потенціалом когнітивної комп'ютерної графіки та відсутністю навчальних програм моделювання стану економічного об'єкта. Отже, актуальність та недостатня теоретична розробленість проблеми підготовки компетентних фахівців економічного профілю, її соціальна значущість і практична необхідність розв'язання існуючих суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **"Формування професійної компетентності студентів економічних спеціальностей з використанням комп'ютерно орієнтованих технологій навчання"**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося за планом реалізації основних положень Національної доктрини розвитку освіти України, тематичним планом науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка за темою "Професійна підготовка майбутніх фахівців в умовах ступеневої освіти" (державний реєстраційний № 0110u002274). Тему дисертації затверджено вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 8 від 27.02.2004 р.) і погоджено в Раді з

координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 9 від 24.11. 2004 р.).

Мета дослідження – розробити модель формування професійної компетентності майбутніх економістів з використанням комп'ютерно орієнтованих технологій навчання та експериментально перевірити її ефективність.

Відповідно до мети визначено такі основні **завдання** дослідження:

1. Проаналізувати стан розробленості проблеми в педагогічній теорії та практиці, уточнити основні поняття дослідження, дослідити можливість використання педагогічного потенціалу комп'ютерно орієнтованих технологій навчання при підготовці студентів економічних спеціальностей.

2. Виявити змістову структуру професійної компетентності майбутніх економістів.

3. Обґрунтувати та здійснити експериментальну перевірку моделі формування професійної компетентності студентів економічних спеціальностей з використанням комп'ютерно орієнтованих технологій навчання.

4. Розробити відповідне організаційно-методичне і програмне забезпечення процесу формування професійної компетентності майбутніх фахівців економічного профілю.

5. Підготувати навчальний посібник та методичні рекомендації для викладачів фахових економічних дисциплін щодо підвищення рівня професійної компетентності майбутніх економістів.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації.

Предмет дослідження – комп'ютерно орієнтовані технології навчання як засіб формування професійної компетентності студентів економічних спеціальностей.

Гіпотеза дослідження: підвищення рівня сформованості професійної компетентності студентів економічних спеціальностей відбудеться за умови застосування в процесі їх професійної підготовки комп'ютерно орієнтованих технологій навчання, створення організаційно-методичного і програмного навчального забезпечення.

Методологічну основу дослідження складають філософські положення про особистість як активного суб'єкта життєдіяльності й розвитку, положення про діалектичний зв'язок явищ об'єктивної й суб'єктивної дійсності, єдність свідомості та діяльності у процесі формування особистості, зв'язок теорії та практики у розумінні світу, принцип трансформації суспільних цінностей в особистісні здобутки, основні положення теорії пізнання, концептуальні положення та принципи загальної дидактики й професійної освіти, зокрема, щодо спрямованості навчального процесу на результат професійної підготовки; поєднання

навчання з виробничою діяльністю; принципи мобільності та модульності; моделювання майбутньої професійної діяльності під час навчання; інформатизації та комп'ютеризації освіти; відтворення процесу та результатів навчання у моделі підготовки фахівця. Дослідження ґрунтується на положеннях компетентнісного, суб'єктно-діяльнісного, професіографічного, системного, технологічного наукових підходів щодо здійснення професійної підготовки у вищій школі.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові ідеї вітчизняних і зарубіжних педагогів, психологів, що знайшли відображення у теорії особистості та діяльності (Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн); основних теоретичних положеннях про методи і засоби формування творчої особистості (В. О. Моляко, В. В. Рибалка, С. О. Сисоєва, Н. Ф. Тализіна); положеннях особистісно орієнтованої парадигми освіти (Ш. О. Амонашвілі, І. Д. Бех, О. В. Бондаревська, С. І. Подмазін, І. С. Якиманська); філософських аспектах професійної освіти в умовах становлення інформаційного суспільства (В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало, Б. С. Гершунський, С. У. Гончаренко); ключових проблемах інформатизації освіти, розробки та використання комп'ютерно орієнтованих технологій навчання (В. Ю. Биков, Р. С. Гуревич, О. М. Довгялло, В. М. Монахов, О. М. Спірін, М. П. Шишкіна).

З метою розв'язання визначених завдань були використані такі **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз та узагальнення наукових джерел з філософії, соціології, психології, педагогіки, вітчизняного та зарубіжного досвіду використання комп'ютерно орієнтованих технологій навчання та впровадження компетентнісного підходу в освіті, законодавчих актів та нормативних документів з питань інформатизації освіти з метою визначення основних науково-теоретичних положень дослідження; метод термінологічного аналізу для з'ясування базових понять; історико-педагогічний, порівняння, класифікації – у ході ретроспективного аналізу використання інформаційно-комунікаційних технологій в економічній освіті, дослідження педагогічного потенціалу комп'ютерно орієнтованих технологій навчання при підготовці економістів; діалектичний і системний підхід, методи індукції, дедукції, моделювання, формалізації – для розробки моделі формування професійної компетентності студентів економічних спеціальностей з використанням комп'ютерно орієнтованих технологій навчання; *емпіричні* – педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний етапи) для перевірки гіпотези дослідження; бесіда, опитування, тестування, шкалування, анкетування, самооцінка з метою з'ясування рівня сформованості компонентів професійної компетентності студентів економічних спеціальностей; метод об'єктно-орієнтованого програмування для створення комп'ютерної навчальної програми

моделювання стану економічного об'єкта; методи математичної статистики з метою здійснення перевірки достовірності результатів експерименту, їх кількісного та якісного аналізу; графічний – для оформлення результатів дослідження.

Організація дослідження. Дослідження проводилося протягом 2004 –2011 років та охоплювало декілька етапів науково-педагогічного пошуку.

На першому (2004–2006 рр.) – теоретико-пошуковому – вивчено стан розробки досліджуваної проблеми у філософській, психологічній, педагогічній науковій літературі, проаналізовано законодавчі та нормативні документи з питань інформатизації освіти та функціонування ВНЗ у контексті приєднання країни до Болонського процесу, сформульовано тему дослідження, обґрунтовано її об'єкт, предмет, гіпотезу, визначено мету і завдання.

На другому (2006–2008 рр.) – проєктивно-констатувальному – обґрунтовано концептуальні засади формування професійної компетентності майбутніх економістів, розроблено змістову структуру та відповідну модель з використанням комп'ютерно орієнтованих технологій навчання, уточнено критерії та показники рівнів сформованості компонентів професійної компетентності майбутніх економістів, здійснено констатувальний етап експерименту.

На третьому (2008–2011 рр.) – формувально-узагальнюючому – розроблено організаційно-методичне і програмне забезпечення процесу формування професійної компетентності студентів економічних спеціальностей із використанням комп'ютерно орієнтованих технологій навчання, здійснено формувальний етап експерименту, узагальнено та оформлено результати експериментальної роботи; сформульовано висновки, проведено апробацію результатів дослідження та їх впровадження в практику підготовки майбутніх економістів у ВНЗ України.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалася на базі Інституту підприємництва та сучасних технологій (м. Житомир), Приватного вищого навчального закладу "Європейський університет" (Житомирська філія), Луцького національного технічного університету, Житомирського національного агроекологічного університету, Одеського державного екологічного університету. На констатувальному етапі експерименту брали участь 508 студентів старших курсів економічних спеціальностей. До формувального етапу експерименту залучено 255 студентів IV курсу, які навчалися за спеціальностями: "Фінанси і кредит", "Економіка підприємства", "Економічна кібернетика", "Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності", "Менеджмент організацій і адміністрування".

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в тому, що *вперше* теоретично обґрунтовано і розроблено модель формування професійної компетентності студентів економічних спеціальностей, яка ґрунтується на використанні комп'ютерно орієнтованих форм організації навчальних занять, методів і засобів навчання, зокрема, когнітивної комп'ютерної графіки та навчальних комп'ютерних програм моделювання стану економічного об'єкта; *уточнено* поняття "комп'ютерно орієнтована технологія навчання" як дидактична система методів, засобів навчання і форм організації навчальних занять, що забезпечує досягнення мети професійної підготовки майбутнього фахівця за умови використання комп'ютерної техніки та комунікаційних технологій у поєднанні з навчально-методичним, нормативно-технічним і організаційно-інструктивним забезпеченням; *удосконалено* методичний підхід щодо представлення навчального матеріалу шляхом використання комп'ютерної графіки і методу опорних сигналів, розроблений з урахуванням концепції функціональної асиметрії півкуль головного мозку людини; *подальшого розвитку набула* змістова структура професійної компетентності майбутніх економістів, яка, на відміну від існуючих, містить мотиваційно-цільовий, саморегулятивно-рефлексивний, функціонально-практичний, інформаційно-пізнавальний компоненти.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає: в розробці навчального програмного забезпечення, яке дозволяє моделювати стан економічного об'єкта і може використовуватися в процесі викладання таких фахових економічних дисциплін, як "Моделювання економічної безпеки", "Системний аналіз в економіці", "Економіко-математичне моделювання", "Економічний аналіз", "Інформаційні системи в менеджменті", "Дослідження операцій" тощо; впровадженні факультативного курсу "Формування професійної компетентності майбутніх економістів засобами комп'ютерно орієнтованих технологій навчання", призначеного для студентів старших курсів, які здобувають освіту за напрямками підготовки: "Економічна кібернетика", "Економіка підприємства", "Міжнародна економіка", "Фінанси і кредит", "Менеджмент"; підготовці методичних рекомендацій "Підвищення рівня професійної компетентності майбутніх економістів засобами комп'ютерно орієнтованих технологій навчання" для викладачів фахових економічних дисциплін, які здійснюють професійну підготовку студентів економічних спеціальностей; підготовці навчального посібника "Основи комп'ютерної графіки", рекомендованого МОН України (лист №14/18.2-3042 від 27.12.2005 р.) для студентів ВНЗ, який може використовуватися студентами економічних спеціальностей під час вивчення навчальних дисциплін "Комп'ютерна графіка", "Економічна інформатика".

Основні положення дисертаційного дослідження **впроваджено** в навчальний процес Інституту підприємництва та сучасних технологій (довідка № 246 від 05.05.2008 р.); Житомирського національного агроекологічного університету (довідка № 1080 від 29.06.2011 р.); Луцького національного технічного університету (довідка від № 05.07.2011 р.); Приватного вищого навчального закладу "Європейський університет", Житомирська філія (довідка № 18 від 31.01.2012 р.); Одеського державного екологічного університету (довідка № 05-03/140 від 3.02.2012 р.).

Вірогідність та об'єктивність наукових результатів і висновків дослідження забезпечується методологічним і теоретичним обґрунтуванням його вихідних положень; застосуванням комплексу взаємопов'язаних методів, адекватних меті та завданням; використанням сучасних статистичних методів; тривалим терміном експериментальної роботи та репрезентативністю вибірки; апробацією та впровадженням у навчальний процес основних результатів дослідження.

Апробація результатів дослідження. Наукові положення основних результатів дослідження та їх практичне застосування обговорювалися на науково-практичних конференціях, зокрема *міжнародних*: "Програмне забезпечення в освіті і науці" (Київ, 2009), "Інформаційні технології в освіті, науці і виробництві" (Луцьк, 2011); *всукраїнських*: "Інформаційні технології в професійній діяльності" (Рівне, 2008), "Обліково-аналітичне та фінансове забезпечення розвитку АПК України: проблеми і перспективи" (Житомир, 2010), "Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії" (Житомир, 2011); *регіональних*: XXXIII, XXXIV науково-практичних міжвузівських конференціях, присвячених Дню університету (Житомир, 2008, 2009), "Формування стратегії розвитку регіонального АПК" (Житомир, 2010).

Публікації. Основні результати дослідження опубліковано у 18 наукових працях, з них 6 статей у провідних наукових фахових виданнях України; 3 підрозділи у колективних монографіях; 1 навчальний посібник, рекомендований МОН України для студентів ВНЗ; 1 стаття у збірнику наукових праць, 6 тез доповідей на конференціях, 1 методичні рекомендації. Загальний обсяг публікацій становить 18,39 др. арк., усі публікації одноосібні.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 293 сторінки, з них 183 сторінки основного тексту. Дисертація містить 16 таблиць на 10 сторінках, 11 рисунків на 5 сторінках, 14 додатків на 82 сторінках. Список використаних джерел складається із 253 найменувань, з них 11 – іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, зв'язок з науковими програмами, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, теоретико-методологічні засади та методи дослідження, висвітлено етапи дослідно-експериментальної роботи, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення отриманих результатів, їх апробацію та впровадження.

У першому розділі – **"Теоретичні засади формування професійної компетентності сучасного фахівця економічного профілю"** – проаналізовано стан розробленості проблеми у педагогічній теорії та практиці, визначено основні поняття дослідження, здійснено ретроспективний аналіз використання інформаційно-комунікаційних технологій в економічній освіті, досліджено педагогічний потенціал комп'ютерно орієнтованих технологій навчання в процесі підготовки студентів економічних спеціальностей.

З'ясовано, що професійна компетентність фахівця є складним багатокомпонентним феноменом, який у сучасній науковій літературі характеризується у контексті кількох наукових підходів, зокрема, діяльнісного, соціокультурного, системного, що діалектично взаємопов'язані та доповнюють один одного. Доведено, що професійна компетентність – це комплекс професійних та особистісних якостей фахівця, інтегративний показник ступеня оволодіння професійними знаннями, вміннями, навичками, поєднання професійного досвіду та особистісних компетентностей (креативності, готовності до постійного саморозвитку, самовдосконалення), що дозволяє вирішувати як звичні, так і нетипові проблемні виробничі задачі на високому професійному рівні.

У ході наукового пошуку обґрунтовано думку, що процес професійної підготовки у ВНЗ має спрямовуватися на становлення багатопрофільного фахівця, якому притаманний ряд загальнопрофесійних та життєвих компетентностей. З'ясовано, що реалізація цього завдання може успішно здійснюватися за умови використання комп'ютерно орієнтованої технології навчання, яка розглядається у вигляді дидактичної системи форм організації навчальних занять, методів і засобів навчання, що забезпечує досягнення мети професійної підготовки майбутнього економіста за умови використання комп'ютерної техніки і комунікаційних технологій у поєднанні з навчально-методичним, нормативно-технічним та організаційно-інструктивним забезпеченням.

На основі проведеного ретроспективного аналізу розвитку та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в економічній освіті окреслено основні

перспективні напрями застосування комп'ютерно орієнтованих технологій навчання, зокрема, у сфері економічної освіти: їх інтеріоризація майже в усі навчальні дисципліни; уніфікація, універсалізація та інтеграція з іншими системами; подальший розвиток та широке застосування мультимедійних технологій; розвиток дистанційної віртуальної освіти тощо.

У результаті аналізу педагогічних досліджень обґрунтовано необхідність використання комп'ютерно орієнтованих технологій навчання під час підготовки студентів економічних спеціальностей. У ході узагальнення досвіду використання зазначених технологій навчання у вітчизняній та світовій педагогічній практиці виявлено дидактичні можливості найбільш поширених сучасних комп'ютерно орієнтованих засобів навчання, які доцільно впроваджувати в процес професійної підготовки студентів економічних спеціальностей. Проаналізовано базові програми універсального характеру (текстові редактори, програми роботи з електронними таблицями, перегляду веб-сторінок), комунікаційне програмне забезпечення (програми для роботи з електронною поштою, організації відео- та аудіо-конференцій, створення та проведення Інтернет-семінарів, підтримки спільної роботи над проектами, миттєвого обміну короткими текстовими повідомленнями, електронні дошки оголошень, веб-форуми), спеціалізовані навчальні програми (електронні підручники, мультимедійні навчальні курси та прикладне програмне забезпечення, яке використовується економічними суб'єктами в процесі їхньої діяльності). Зокрема, відзначено високий педагогічний потенціал використання програм моделювання, за допомогою яких можна значно активізувати творчу активність студентів, забезпечити формування цілісного уявлення про досліджуваний процес, а також відсутність повноцінних аналітичних систем моделювання фінансового стану економічного об'єкта, які доцільно застосовувати в процесі підготовки майбутніх економістів, що зумовлює необхідність розробки відповідного навчального програмного забезпечення.

У другому розділі – **"Модель формування професійної компетентності студентів економічних спеціальностей"** – обґрунтовано змістову структуру професійної компетентності майбутніх економістів та розроблено модель її формування з використанням комп'ютерно орієнтованих технологій навчання. Доведено, що процес становлення компетентного фахівця у своїх суттєвих рисах повинен бути особистісно спрямованим та орієнтованим на основні сфери реалізації особистості, а саме: сферу суб'єкта, взаємодії людини з іншими людьми, діяльності людини, пізнання. З'ясовано, що модель професійної компетентності є системою дидактичних і виховних цілей, яка передбачає наявність певних компонентів. Запропонована змістова структура професійної компетентності майбутнього економіста складається з чотирьох компонентів – мотиваційно-цільового, інформаційно-

пізнавального, функціонально-практичного та саморегулятивно-рефлексивного. Кожному компоненту відповідають певні групи компетентностей фахівця економічного профілю: мотиваційні та ціннісні; гностичні та аналітичні; творчі, комунікативні, інформаційно-комп'ютерні, управлінські; самоорганізаційні та емпатійні.

Модель формування професійної компетентності базується на змістовій структурі професійної компетентності майбутнього економіста та містить цільову, змістову, технологічну, діагностичну та результативну складові (рис. 1).

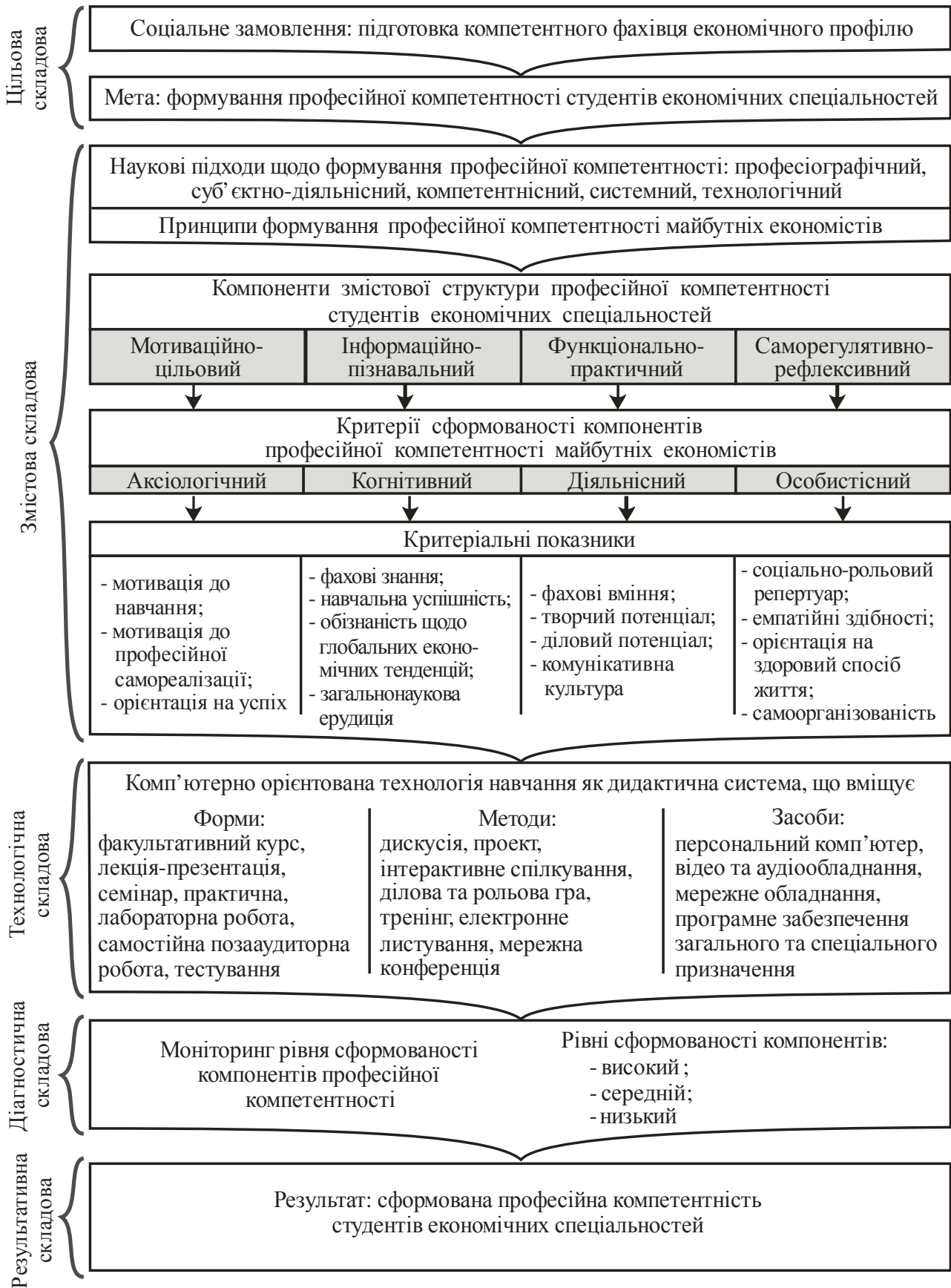

Рис. 1. Модель формування професійної компетентності студентів економічних спеціальностей із використанням комп'ютерно орієнтованих технологій навчання

Цільова складова моделі відображає соціальне замовлення щодо підготовки компетентного фахівця економічного профілю. Змістова – містить наукові підходи і принципи формування професійної компетентності майбутніх економістів, компоненти її змістової структури, критерії та показники рівня сформованості компонентів професійної компетентності студентів економічних спеціальностей ВНЗ. Технологічна складова моделі передбачає здійснення процесу формування професійної компетентності майбутніх економістів, зокрема, шляхом упровадження комп'ютерно орієнтованих форм організації навчальних занять, методів і засобів навчання. Діагностична складова дозволяє здійснювати перевірку ефективності використання моделі. Запропоновано використовувати три рівні сформованості (низький, середній, високий) компонентів професійної компетентності. Результатом навчання виявилось формування професійної компетентності студентів економічних спеціальностей.

У третьому розділі – **"Експериментальна перевірка моделі формування професійної компетентності економістів з використанням комп'ютерно орієнтованих технологій навчання"** – представлено програму та етапи експериментального дослідження, розроблено організаційно-методичне та програмне забезпечення процесу формування професійної компетентності майбутніх економістів з використанням комп'ютерно орієнтованих технологій навчання, узагальнено результати експериментального дослідження.

З метою виявлення рівня сформованості компонентів професійної компетентності майбутніх економістів здійснено констатувальний етап експерименту, до якого було залучено 508 студентів старших курсів економічних спеціальностей із різних регіонів України, що забезпечило репрезентативність вибірки.

Для кожного компонента розраховано середньоарифметичне значення рівня його сформованості у балах, проведено розрахунки загальної середньої зваженої оцінки, розраховано довірчий інтервал (для рівня довірчої ймовірності 95 % при відповідній граничній похибці вибірки $\pm 4,4$ %).

З'ясовано, що найменші показники рівня сформованості отримали саморегулятивно-рефлексивний та мотиваційно-цільовий компоненти професійної компетентності, що було враховано в процесі розробки програми авторського факультативного курсу, упровадженого на формувальному етапі педагогічного експерименту.

Обґрунтовано, що одним із перспективних напрямів розвитку творчих здібностей у майбутніх фахівців економічного профілю є використання дидактичних можливостей когнітивної комп'ютерної графіки. Доведено, що використання потужних ресурсів комп'ютерної графіки спільно з методом опорних сигналів, з урахуванням концепції функціональної асиметрії півкуль головного мозку людини, є ефективним засобом представлення навчального матеріалу.

Інтерактивну когнітивну функцію комп'ютерної графіки представлено в розробленій автором навчальній комп'ютерній програмі "Метабізнес моделер", призначеній для моделювання стану економічних показників різноманітних об'єктів господарської діяльності та оцінки захищеності бізнесу. Основними функціями програми є: розрахунок показників, необхідних для моделювання; оцінка фінансового стану підприємства; порівняння з еталонним параметром та визначення відхилень; побудова графічного образу стану економічного об'єкта на фазовій площині.

Підтверджено, що використання даної програми дозволяє: моделювати в режимі реального часу результати впливу керуючих дій на поведінку економічного об'єкта, що сприяє формуванню у студентів рефлексії власної діяльності; забезпечити активність студентів на заняттях шляхом розвитку їх пізнавального інтересу та самостійності під час інтерактивної взаємодії з програмою; підсилити мотивацію навчальної діяльності, наближуючи зміст навчальних завдань до реальних задач функціонування економічних об'єктів, що надає можливість подальшого використання набутих знань і вмінь у майбутній професійній діяльності; збагатити навчальні задачі нестандартними умовами, що сприяє формуванню творчого стилю мислення студентів.

В якості організаційно-методичного забезпечення формування професійної компетентності майбутніх економістів запропоновано авторський факультативний курс "Формування професійної компетентності майбутніх економістів засобами комп'ютерно орієнтованих технологій навчання" для викладання студентам економічних спеціальностей старших курсів. Факультатив розрахований на 64 години і передбачає застосування комп'ютерно орієнтованих форм організації навчальних занять, методів і засобів навчання.

На початку та наприкінці формувального етапу експерименту оцінено рівні сформованості компонентів професійної компетентності в студентів контрольної та експериментальної груп (рис. 2) згідно із запропонованими критеріями і показниками.

Перевірку достовірності експериментальних даних здійснено за допомогою статистичних критеріїв Стюдента та хі-квадрат (χ^2) з L рівнями оцінки (ступенями свободи). На основі узагальнення результатів експериментального дослідження з'ясовано, що

в контрольній групі кількість студентів з низьким рівнем сформованості компонентів професійної компетентності зменшилася в середньому на 4 %, а в експериментальній групі – на 15 %. Кількість студентів із високим рівнем сформованості компонентів професійної компетентності в контрольній групі зростає в середньому на 2 %, а в експериментальній групі – на 13 %.

Рис. 2. Динаміка рівнів сформованості компонентів професійної компетентності у студентів КГ та ЕГ на початку та наприкінці формувального етапу експерименту

Отже, результати педагогічного експерименту підтвердили гіпотезу дослідження щодо ефективності застосування комп'ютерно орієнтованих технологій навчання в процесі формування професійної компетентності студентів економічних спеціальностей.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й практичне розв'язання наукової проблеми формування професійної компетентності майбутніх економістів з використанням комп'ютерно орієнтованих технологій навчання. Здійснене теоретико-експериментальне дослідження підтвердило висунуту гіпотезу та дозволило дійти таких **висновків**:

1. На основі аналізу стану розробленості проблеми у педагогічній практиці конкретизовано базові поняття дослідження ("компетентність", "компетенція", "професійна компетентність", "технологія навчання", "комп'ютерно орієнтована технологія навчання") із залученням наукових підходів (діяльнісного, соціокультурного, системного), що взаємно доповнюють один одного. Доведено, що професійна компетентність сучасного фахівця – це складний багатокomпонентний феномен, представлений як комплекс професійних та особистісних якостей фахівця, інтегративний показник ступеня оволодіння професійними знаннями, вміннями, навичками, поєднання професійного досвіду та особистісних компетентностей (креативності, готовності до постійного саморозвитку, самовдосконалення), що дозволяє вирішувати як звичні, так і нетипові проблемні виробничі задачі на високому професійному рівні.

Обґрунтовано положення, відповідно до якого формування професійної компетентності фахівця економічного профілю може успішно здійснюватись за умови використання комп'ютерно орієнтованої технології навчання, що визначається як дидактична система методів, засобів навчання і форм організації навчальних занять, що забезпечує досягнення мети професійної підготовки майбутнього економіста за умови використання комп'ютерної техніки і комунікаційних технологій у поєднанні з навчально-методичним, нормативно-технічним та організаційно-інструктивним забезпеченням. Сформульовано висновок про необхідність упровадження комп'ютерно орієнтованих технологій навчання у процес професійної підготовки майбутніх економістів.

2. Доведено, що процес формування компетентного фахівця у своїх суттєвих рисах має бути особистісно спрямованим та зорієтованим на основні сфери реалізації особистості, а саме: сферу суб'єкта, взаємодії людини з іншими людьми, діяльності людини, пізнання. Запропоновано змістову структуру професійної компетентності майбутнього економіста, яка складається з чотирьох компонентів – мотиваційно-цільового, інформаційно-пізнавального, функціонально-практичного та саморегулятивно-рефлексивного.

Визначено основні професійні якості та виробничі функції сучасного економіста (аналітична, планова, організаційна, контрольна, технологічна, інформаційна), на основі чого виокремлено групи компетентностей фахівця економічного профілю, необхідні для виконання зазначених функцій: мотиваційні та ціннісні (мотиваційно-цільовий компонент);

гностичні та аналітичні (інформаційно-пізнавальний); творчі, комунікативні, інформаційно-комп'ютерні, управлінські (функціонально-практичний); самоорганізаційні та емпатійні (саморегулятивно-рефлексивний).

3. Розроблено модель формування професійної компетентності майбутніх економістів з використанням комп'ютерно орієнтованих технологій навчання, яка містить певні складові. Цільова – відображає соціальне замовлення на підготовку компетентного фахівця-економіста. Змістова – включає наукові підходи (компетентнісний, суб'єктно-діяльнісний, професіографічний, системний, технологічний) і принципи (загальнодидактичні та специфічні принципи професійного навчання) формування професійної компетентності майбутніх економістів, компоненти професійної компетентності, критерії (аксіологічний, когнітивний, діяльнісний, особистісний) та показники рівня сформованості компонентів професійної компетентності майбутніх економістів. Структурними компонентами технологічної складової, яка передбачає здійснення процесу формування професійної компетентності майбутніх економістів, виступають, зокрема, комп'ютерно орієнтовані форми організації навчальних занять, методи і засоби навчання.

Діагностична складова дозволяє здійснювати перевірку ефективності використання моделі і визначати рівні сформованості (низький, середній, високий) компонентів професійної компетентності майбутніх фахівців-економістів. Результативна – свідчить про формування професійної компетентності студентів економічних спеціальностей. Відтак виявлено, що у процесі реалізації складових розробленої моделі зростає рівень сформованості усіх компонентів професійної компетентності майбутніх економістів.

4. У результаті дослідження розроблено та експериментально перевірено запропоноване організаційно-методичне і програмне забезпечення процесу формування професійної компетентності майбутніх економістів з використанням комп'ютерно орієнтованих технологій навчання, а саме: авторська навчальна комп'ютерна програма "Метабізнес моделер", в якій реалізована інтерактивна когнітивна функція комп'ютерної графіки, та факультативний курс "Формування професійної компетентності майбутніх економістів засобами комп'ютерно орієнтованих технологій навчання", упроваджений на формувальному етапі експерименту, що забезпечило підвищення рівнів сформованості усіх компонентів професійної компетентності у студентів експериментальної групи.

5. У процесі дослідження підготовлено та впроваджено в навчальний процес ВНЗ навчальний посібник "Основи комп'ютерної графіки" та методичні рекомендації для викладачів фахових економічних дисциплін, де проаналізовано особливості організації проведення факультативного курсу, зміст, форми, методи і засоби підвищення професійної

компетентності майбутніх економістів з використанням комп'ютерно орієнтованих технологій навчання.

Отже, під час експерименту мети досягнуто, завдання вирішені, гіпотезу доведено.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми формування професійної компетентності майбутніх економістів у процесі їх професійної підготовки, тому передбачається продовження наукового пошуку, зокрема, у напрямі дидактичного обґрунтування ефективності дистанційної економічної Інтернет-освіти, використання веб-технологій, розробки й впровадження в навчальний процес ВНЗ відповідного організаційно-методичного та програмного забезпечення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії та навчально-методичні посібники

1. Горобець С. М. Основи комп'ютерної графіки : навч. посібн. [для студ. вищ. навч. закл.] / С. М. Горобець ; за ред. М. В. Левківського. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 232 с.
2. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід : [монографія] / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 320–334.
3. Професійна педагогічна освіта : акме-синергетичний підхід : [монографія] / [О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонова, О. С. Березюк та ін.]; за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. – 2011. – С. 369–377.
4. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі : [монографія] / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 273–281.

Статті в наукових фахових виданнях

5. Горобець С. М. Проблема підвищення ефективності бізнесу та шляхи її вирішення / С. М. Горобець // Вісник Житомирського інженерно-технологічного інституту. Серія : економічні науки. – 2002. – № 22. – С. 299–302.
6. Горобець С. М. Теоретичні моделі компетенцій майбутніх економістів / С. М. Горобець // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2005. – Вип. 25. – С. 156–158.
7. Горобець С. М. Теоретичні засади проблеми формування професійної компетентності майбутнього фахівця-економіста / С. М. Горобець // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2007. – Вип. 31. – С. 106–109.

8. Горобець С. М. Використання навчальних ресурсів комп'ютерної графіки у процесі формування особистості майбутніх економістів / С. М. Горобець // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2008. – № 42. – С. 96–100.

9. Горобець С. М. Формування професійної компетентності засобами інформаційно-комп'ютерних технологій / С. М. Горобець // Нова педагогічна думка. – Рівне : Вид-во Рівненського інституту підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. – 2008. – С. 127–131. – (Спецвипуск).

10. Горобець С. М. Ретроспективний огляд використання комп'ютерно-орієнтованих технологій навчання при підготовці студентів економічних спеціальностей / С. М. Горобець // Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво. – Луцьк : Вид-во Луцького національного технічного університету. – 2011. – № 5. – С. 58–64.

Інші видання

11. Горобець С. М. Проблема професійної готовності майбутніх економістів / С. М. Горобець // зб. наукових праць "Проблеми народної педагогіки в науковій спадщині Мирослава Стельмаховича". – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка. – 2004. – С. 67–69.

12. Горобець С. М. Підвищення рівня професійної компетентності майбутніх економістів засобами комп'ютерно-орієнтованих технологій навчання: методичні рекомендації по проведенню факультативного курсу для викладачів вищих навчальних закладів. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. – 2009. – 71 с.

Тези доповідей та матеріали конференцій

13. Горобець С. М. Використання комп'ютерних програм моделювання стану економічного об'єкту в процесі формування професійної компетентності студентів-економістів / С. М. Горобець // зб. тез II Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та науковців "Інформаційні технології в професійній діяльності". – Рівне : Вид-во РДГУ. – 27 березня. – 2008. – С. 32–33.

14. Горобець С. М. Комп'ютерна підтримка навчального процесу / С. М. Горобець // Тези XXXIII науково-практичної міжвузівської конференції, присвяченої Дню університету. – Житомир : ЖДТУ. – 18–19 березня. – 2008. – С. 189.

15. Горобець С. М. Використання комп'ютерно орієнтованих технологій навчання при підготовці студентів економічних спеціальностей / С. М. Горобець // зб. тез міжнародної науково-практичної конференції "Програмне забезпечення в освіті і науці". – К. : Освіта України. – 12–13 травня. – 2009. – С. 73–77.

16. Горобець С. М. Змістова структура компетентності майбутніх економістів / С. М. Горобець // Тези XXXIV науково-практичної міжвузівської конференції, присвяченої Дню університету. – Житомир : ЖДТУ. – 16–18 березня. – 2009. – С. 122–123.

17. Горобець С. М. Практика використання комп'ютерно орієнтованих технологій навчання при підготовці економістів / С. М. Горобець // зб. тез Шостої міжфакультетської науково-практичної конференції молодих вчених "Формування стратегії розвитку регіонального АПК". – Житомир : Вид-во ЖНАЕУ. – 14 травня. – 2010. – С. 210–212.

18. Горобець С. М. Формування професійної компетентності майбутніх економістів засобами комп'ютерно орієнтованих технологій навчання: здобутки та перспективи / С. М. Горобець // зб. тез Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 40-річчю економічного факультету "Обліково-аналітичне та фінансове забезпечення розвитку АПК України: проблеми і перспективи". – 25–26 листопада. – 2010. – Житомир : Вид-во ЖНАЕУ. – С. 251–253.

АНОТАЦІЇ

Горобець С. М. Формування професійної компетентності студентів економічних спеціальностей з використанням комп'ютерно орієнтованих технологій навчання. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2012.

У роботі теоретично обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено модель формування професійної компетентності майбутніх економістів з використанням комп'ютерно орієнтованих технологій навчання. Уточнено поняття комп'ютерно орієнтованих технологій навчання. Запропоновано змістову структуру професійної компетентності майбутніх економістів. Створено відповідне організаційно-методичне і навчальне програмне забезпечення: навчальна комп'ютерна програма моделювання стану економічного об'єкта й факультативний курс. Їх успішне впровадження в навчальний процес ВНЗ підтверджує припущення щодо ефективності застосування комп'ютерно орієнтованих технологій навчання при формуванні професійної компетентності майбутніх економістів.

Ключові слова: професійна компетентність, комп'ютерно орієнтовані технології навчання, модель формування професійної компетентності студентів економічних спеціальностей.

Горобец С. Н. Формирование профессиональной компетентности студентов экономических специальностей с использованием компьютерно ориентированных технологий обучения. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко. – Житомир, 2012.

В работе теоретически обоснована, разработана и экспериментально проверена модель формирования профессиональной компетентности будущих экономистов, которая предусматривает использование компьютерно ориентированных форм организации учебных занятий, методов и средств обучения, в частности, когнитивной компьютерной графики и учебных компьютерных программ моделирования состояния экономического объекта. Уточнено понятие "компьютерно ориентированная технология обучения". Получила дальнейшее развитие содержательная структура профессиональной компетентности будущих экономистов, которая содержит мотивационно-целевой, саморегуляторно-рефлексивный, функционально-практический и информационно-познавательный компоненты.

Создано соответствующее организационно-методическое и учебное программное обеспечение, в частности, учебная компьютерная программа, которая позволяет моделировать состояние экономического объекта, и факультативный курс "Формирование профессиональной компетентности будущих экономистов средствами компьютерно ориентированных технологий обучения", реализованный на формирующем этапе эксперимента. Обосновано, что использование учебной компьютерной программы позволяет моделировать в режиме реального времени результаты влияния управляющих воздействий на поведение экономического объекта, что способствует формированию у студентов рефлексии своей деятельности, активности на занятиях путём повышения заинтересованности и самостоятельности в процессе интерактивного взаимодействия с программой. Последнее усиливает мотивацию к учебной деятельности в процессе адаптации содержания учебных задач реальным условиям функционирования экономических объектов, что дает возможность дальнейшего использования приобретенных знаний и умений в будущей профессиональной деятельности; обогащает учебные задачи нестандартными условиями и способствует формированию творческого стиля мышления студентов.

На основе обобщения результатов экспериментального исследования сделан вывод о том, что в экспериментальной группе, по сравнению с контрольной, количество студентов с

высоким уровнем сформированности компонентов профессиональной компетентности увеличилось в среднем вдвое. В целом, результаты педагогического эксперимента подтвердили гипотезу исследования относительно эффективности применения компьютерно ориентированных технологий обучения в процессе формирования профессиональной компетентности будущих экономистов.

Разработанное организационно-методическое и учебное программное обеспечение, в т. ч., учебное пособие "Основы компьютерной графики" и методические рекомендации для преподавателей экономических дисциплин, способствовало повышению уровня профессиональной компетентности будущих экономистов с использованием компьютерно ориентированных технологий обучения, которые были успешно внедрены в учебный процесс высшей школы.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, компьютерно ориентированные технологии обучения, модель формирования профессиональной компетентности студентов экономических специальностей.

Horobets S. Forming professional competence in the students of economic specialties by means of computer-oriented learning technologies. – Manuscript.

Thesis for scientific degree of candidate of pedagogical sciences by specialty 13.00.04 – theory and methods of professional education. – Ivan Franko State University at Zhytomyr. – Zhitomir, 2012.

The thesis contains the theoretically grounded, developed and experimentally tested model of professional competence of the economists by means of computer-oriented studying technologies. The concept of such technologies is improved. A content structure of economists' professional competence is offered. An organizational maintenance and learning software including educational computer program simulation of economic object's state are developed. Their successful implementation into studying process of the university confirms the preliminary assumptions as for the effectiveness of computer-oriented studying technologies in the formation of professional competence in prospective economists.

Keywords: professional competence; computer-oriented studying technologies; the model of professional competence of the students of economic specialties.